

Om vi fick bestämma

- några elevers tankar om läromedel i grundsärskolan

Lars Karlsson
Eva Klockhoff

Inledning

Specialpedagogiska skolmyndigheten gjorde under hösten 2009 en undersökning kring avnämares tillfredsställelse med producerade läromedel för grundskolans år 7-10. På grund av tidsbrist så avgränsades denna undersökning till att gälla enbart pedagoger i grundskolan. Undersökningen genomfördes som en webbenkät som besvarades av 74 pedagoger. Undersökningens resultat redovisas i rapporten "En undersökning av avnämares tillfredsställelse med producerade läromedel för grundskolans år 7-10", ALL 2009/647.

För att ge eleverna i grundskolan en egen röst och för att kunna jämföra om pedagogerna och eleverna betonar olika faktorer vad gäller läromedel så beslutade Specialpedagogiska skolmyndigheten att genomföra en mindre undersökning bland elever i grundskolans år 7-10 om deras tillfredsställelse med producerade läromedel. Undersökningen genomfördes i maj 2010.

Föreliggande rapport är en dokumentation från denna undersökning.

Förutsättningar

Syfte

Syftet för undersökningen, som även gällde för den ursprungliga undersökningen, formulerades på följande sätt:

- Att förbättra läromedelssituationen för grundskolans år 7-10
- Att få underlag för att kunna visa behovet av och kvalitén i det myndigheten gör för huvudmannen (regeringen).
- Att få en bild av behovstäckningen av läromedel för grundskolans år 7-10.
- Att få en bild av pedagoger i skolan sin kännedom om myndigheten samt specifikt dess läromedelsuppdrag.
- Att ge underlag för att skapa en bild av läromedelsavdelningens styrkor och förbättringsområden avseende verksamheten som riktar sig mot grundskolan och specifikt dess år 7-10.

Metod

Undersökningen genomfördes som så kallade fokusgrupper med hela skolklasser. Det vill säga i fokusgruppen ingick elever, lärare och i förekommande fall klassassistent. Tiden för fokusgruppen sattes till en lektionstimme, det vill säga 40 minuter. Under denna tid fokuserades ämnena matematik och samhällsorienterande ämnen var för sig.

En fokusgrupp karaktäriseras av:

- En på förhand bestämd och aktuell fråga för gruppen. I detta fall läromedel i matematik och samhällsorienterande ämnen.
- Begränsad tid och med samtalsledare. I detta fall 40 min och med personal från Specialpedagogiska skolmyndigheten som samtalsledare.
- Undersökande av deltagarnas uppfattning.
- Grupprocess: enskilda deltagares uppfattning leder till associationen och reflektioner hos andra vilket ger många perspektiv på frågan.
- Det vill säga: en diskussion mellan deltagarna, inte mellan deltagare och samtalsledare.
- Att resultatet av fokusgruppen analyseras efteråt.

Samtalet under fokusgruppen spelades in på band och skrevs senare ut för att utgöra underlag för denna rapport.

Omfattning av undersökningen

Inom ramen för undersökningen genomfördes två fokusgrupper med vardera en klass. I den ena fokusgruppen ingick fyra elever och en lärare. I den andra fokusgruppen ingick sju elever, en lärare och en klassassistent. Klasserna som utgjorde fokusgrupperna fanns på samma skola och eleverna i båda klasserna gick i grundskolans år 7-10.

Frågeställningar

Som underlag för fokusgruppernas arbete användes följande frågeställningar:

- Vilka läromedel använder ni i ämnet XX?
- Hur ofta använder ni läromedlen?
- Hur tycker ni att det funkar att jobba med olika läromedel?
- Vad är det ni tycker är bra med läromedlen?
 - Hur tycker ni att det är att läsa i läromedlen?
 - Vad tycker ni om bilderna i läromedlen?
- Vad är viktigt för att ett läromedel ska vara ett bra läromedel?

Klass 1

Från klassen deltog fyra elever och en lärare. Eleverna var utvalda av läraren på så vis att det var de äldsta eleverna och kunde därför antas ha störst erfarenhet och mest tankar kring läromedel. Två av eleverna gick i år åtta, en elev i år nio och en elev i år tio.

Samhällsorienterande ämnen

Arbetsätt

Inom de samhällsorienterande ämnena arbetar klassen i huvudsak med tre olika arbetsätt. Som material i de olika arbetsätten använder man traditionella läromedel, dagstidningar medan det tredje arbetsättet forskning är mera fritt. De olika arbetsätten beskrivs här var för sig.

Vid arbete med traditionella läromedel har man klassuppsättningar av olika läromedel i ett materialrum. Beroende på vilket område/tema klassen arbetar med så väljer läraren ut olika läromedel. Läromedlen består både av läromedel som primärt är utvecklade för grundsärskolans senare år som läromedel som primärt är utvecklade för grundskolans år 4-6. Klassen arbetar mycket med högläsning ur läromedlen och samtalar sedan kring frågorna som finns efter varje avsnitt i läroboken eller i arbetsboken. Tillsammans formulerar man sedan svar.

När klassen arbetar med dagstidningar arbetar man dels med den lokala tidningen och dels med tidningen 8-sidor som ges ut av Centrum för lättläst. Ur tidningen väljer varje elev ut en nyhet som man tycker är särskilt intressant. Eleven läser sedan upp nyheten för klassen eller om eleven inte vill läsa nyhet själv så gör läraren det. Klassen samtalar sedan om innehållet i varje nyhet.

När man forskar, väljer varje elev ett område man vill forska på. Som underlag för forskningen använder man bland annat olika sökmotorer på webben, men också mer traditionella källor såsom böcker om t.ex. djur och växter. Från webben plockar eleverna bland annat bilder som används som illustrationer i det de skriver. Bland det eleverna forskat om kan nämnas ishockey, Tove från Idol, djur och växter.

Elevröster

När det gäller böckernas layout och bildernas betydelse uttryckte en elev sig på följande sätt om läromedlen i historia:

”En del bilder är gammalmodiga kanske, färglösa i vissa fall. Det är kanske inte så viktigt med bilder, men det är rätt kul ändå att få se vad som var, på riktigt och så. Så att man inte bara behöver läsa utan också kan se”.

Med en annan elev som gillar att läsa lite mera utspann sig följande dialog mellan eleven och samtalsledaren om läromedel i geografi:

*”Eleven: Ja, det är lite text och många bilder, men det går jättebra för mig ändå.
Samtalsledaren: Men du gillar lite mera text, eller?
Eleven: Ja, jag ser det som en utmaning varje gång, så det. Jag gillar texter.”*

Samtalsledarnas reflektioner

Trots elevernas väldigt skiftande läsförmåga arbetar klassen med samma läromedel, i de fall man arbetar med förlagsproducerade läromedel, i de samhällsorienterande ämnena. En orsak till detta är att läraren vill kunna arbeta i helklass för att få till en gruppdynamik men också för att klassen ska få en gemensam upplevelse av att arbeta tillsammans med något ämne. Rent pedagogiskt löser man det i på så vis att varje elev bidrar till läsandet utifrån sina individuella förutsättningar.

Förutom att arbeta med traditionella läromedel skulle säkert flera elever i klassen vara behjälpta av att använda e-ljudböcker för att på så vis ta till sig kunskap och få en läsupplevelse inom de samhällsorienterande ämnena utan att begränsas av sin läsförmåga.

Vid sidan av att klassen arbetar med förlagsproducerade läromedel använder man sig också av dagstidningar, webben och bredvidläsningslitteratur. Här kan varje elev välja att arbeta med material utifrån sin individuella nivå. Efter det enskilda arbetandet redovisas arbetet för klassen, antingen av eleven själv eller om eleven så önskar av elev och lärare tillsammans. På så vis knyts det individuella ihop till en gemensamt lärande för klassen.

Matematik

Arbetsätt

I matematik arbetar varje elev enskilt utifrån sina förutsättningar och sitt intresse. Klassen har en stor mängd matteböcker i ett materialrum. Här finns allt från böcker som är utvecklade primärt för grundsärskolan till böcker som primärt är utvecklade för grundskolan. Grundskoleböckerna är i första hand böcker som är utvecklade för grundskolans år 4-6, men det finns även böcker utvecklade för tidigare och senare år.

När det är dags att börja arbeta med en ny bok väljer eleven tillsammans med läraren en bok eller flera böcker som svarar mot det eleven ska arbeta med och som också tilltalar eleven i metod och utformning.

Eleverna arbetar oftast med flera böcker samtidigt. Detta för att få mer variation i arbetet, men också för att få fler uppgifter på varje område för att på så vis befästa kunskapen.

Som komplement till att arbeta med böcker har klassen tillgång till ett rätt stort sortiment av laborativt material i klassrummet som eleverna kan använda då de behöver hjälp med någon uppgift eller vill fördjupa sig eller bara byta arbetsmetod.

Klassen använder inte datorprogram i matematik

Elevröster

Angående bild och layout i en matematikbok primärt utvecklad för grundskolans år 3 uttryckte en elev följande:

”Bilderna är bra. Det är lite kul att ha bilder i matteböcker ändå. Så är det lite om året, om månader och så lite annat. Det är väl rätt så roligt, och så, ja. En bild på mig förut när jag skulle skriva om ålder och så.”

Om att skriva direkt i matteboken eller att ha ett separat räknehäfte bredvid matteboken som man skriver i uppkom följande dialog mellan samtalsledaren och en elev:

*”Samtalsledaren: Och ni har ju matteböcker som ni skriver i och så har ni matteböcker där ni skriver i ett räknehäfte bredvid. Förstår ni hur jag menar?”
Elev: Ja, det är enklare när man skriver direkt i. Räknehäfte som jag har, men det försvinner hela tiden.”*

Om textstorlekens betydelse i böcker uttryckte en elev följande

”Den här boken är skojigast att jobba i för det är större tal. I den här är det så smått.”

Samtalsledarnas reflektioner

I matematik visar klassens arbetssätt att det finns behov av många olika material på flera nivåer. Dels befinner sig eleverna på olika kunskapsnivåer i matematik och behöver således läromedel som svarar mot den matematiska kunskapsnivån de befinner sig på. Men eleverna har också väldigt olika läsförmåga. Läsförmågan och den matematiska förmågan följs inte alltid åt vilket innebär att en elev kan ha behov av en bok på en relativt hög matematisk nivå, men med lite text medan en annan elev behöver en bok på en enkel matematisk nivå, men uppskattar om boken innehåller en del text.

Eleverna föredrar matteböcker som inte är så tjocka för att kunna se en progression genom att man räknar ut en bok och får välja en ny. Att arbeta med flera matteböcker parallellt visade sig i klassen vara uppskattat. De enskilda böckerna har oftast en för snabb progression, men genom att ha flera böcker som behandlar samma område får man ändå tillräckligt många uppgifter på ett område för att befästa kunskapen och som plus får man det att varje bok närmar sig området på lite olika sätt vilket ger eleverna en välbehövlig omväxling.

Intressant är att notera att ingen elev lyfter att matteböckerna som är utformade för grundskolans tidigare år har en barnslig framtoning. Detta är annars något som väldigt ofta lyfts fram av pedagoger vid liknande undersökningar där de påtalar bristen på åldersadekvata läromedel.

Att producera ett sammanhållet läromedel i matematik för grundsärskolans senare år med ambitionen att täcka in allas behov utifrån matematisk kompetens, läsförmåga och lärstilar torde inte vara möjligt. För att uppnå detta behövs en mångfald läromedel som bara kan uppnås genom att plocka delar från olika läromedel och genom lärarens försorg sammanfoga det till en helhet för varje enskild elev.

Klass 2

Från klassen deltog sju elever, en lärare och en klassassistent. Samtliga elever i klassen deltog i fokusgruppen och på så vis var samtliga av grundskolans senare år representerade.

Samhällsorienterande ämnen

Arbetsätt

Inom de samhällsorienterande ämnena arbetar klassen i huvudsak med tre olika arbetsätt. Det är med traditionella läromedel, utan förlagsproducerade läromedel och med forskning. De olika arbetsätten beskrivs här var för sig.

Klassen arbetar relativt lite med förlagsproducerade läromedel inom de samhällsorienterande ämnena. De läromedel man använde bestod primärt av läromedel utvecklade för grundskolans senare år. Eleverna förknippade mycket användningen av dessa läromedel med läxor vilket kanske format deras syn på läromedlen.

När man arbetar utan förlagsproducerade läromedel har läraren tagit fram fakta om det aktuella området vilket eleverna får del av dels genom samtal underlektionerna, men också genom stenciler som läraren har producerat. Som exempel på områden där man arbetat på detta sätt nämndes andra världskriget. När man arbetade med andra världskriget använde man mycket bilder som underlag för undervisningen.

När man forskar, väljer varje elev ett område man vill forska på. Som underlag för forskningen används företrädesvis böcker. Tidigare använde man även datorer, men efter det att några elevers arbete hade försvunnit från datorerna har man gått ifrån detta för att inte riskera att arbete försvinner. Bland det man forskat om kan nämnas Per Gessle, dinosaurier, Leif G W Persson, djur och Bermuda-triangeln.

Elevröster

När det gäller att arbeta utan förlagsproducerade läromedel uttryckte eleverna lite olika synpunkter:

”Men vi har inte fått läxor i eller vad man sa säga. Jag sa bara om du vill se boken, jag tänkte, jag vill ha nya böcker. Jag har bara sett papper.”

En annan elev uttryckte följande om samma förhållande:

”Men det är mycket bättre att prata så här än att jobba. Och kolla på bilder.”

Om text och layout i böcker tyckte en elev följande:

”Det ska inte vara jättesmå textsidor i böckerna. Då kan jag få ont i huvudet av det om jag läser för länge.”

Om forskning tyckte en elev följande:

”Jag tycker om att skriva på datorn. Sedan får man ju forska om det man gillar. Förut hade, första forskningen jag gjorde det var dinosaurier, en dinosaurie som levde i vattnet.”

Samtalsledarnas reflektioner

Att ta del av elevernas olika reaktioner kring att arbeta utan förlagsproducerade läromedel var intressant. Det visar tydligt hur förväntningar på och tidigare erfarenheter av skolan styr hur eleverna reagerar. Eleverna tyckte att det var roligt och att man lärde sig genom att arbeta på detta sätt. Men var det på riktigt när man inte hade läroböcker och fick läxor?

Efter datorproblem med förlorade filer och därmed förlorade forskningsarbeten har klassen gått över till att bara använda böcker i forskningsarbetet. Det visar hur viktigt det är att datorerna och fillagringen fungerar på ett säkert sätt så att man inte tappar bort material med den besvikelse och frustration som det innebär.

Matematik

Arbetsätt

I matematik arbetar varje elev enskilt utifrån sina förutsättningar och intresse. Klassen arbetar med olika läromedel. Det är läromedel som är utvecklade primärt för grundsärskolan och läromedel som primärt är utvecklade för grundskolan. Grundskoleböckerna är i första hand böcker som är utvecklade för grundskolans år 4-6.

När det är dags att börja arbeta med en ny bok väljer läraren ut en bok eller flera böcker som svarar mot det eleven ska arbeta med. Läraren uttrycker att det finns väldigt dåligt med matteböcker. De flesta går alldeles för fort fram. De lämnar det som man just har hunnit befästa. Och så blir det alldeles för hög nivåstegring. En del av de böcker klassen använder bedöms som för gamla vad gäller utformning och pedagogik.

Eleverna arbetar oftast med flera böcker samtidigt. Detta för att få mer variation i arbetet, men också för att få fler uppgifter på varje område för att på så vis befästa kunskapen.

Elevröster

Om textinnehållet i matteböcker uttryckte en elev följande::

”Och så, alltså båda är lika dryga men alltså vissa saker förklarar de med krångliga pensionärsord. Ja med krångliga ord. Man fattar det knappt. Men sedan fattar man ju det. Men de är alldeles för dryga och dåliga helt enkelt.”

Om tjocka böcker tyckte en elev följade:

”Nej denna tycker jag inte om. För många kapitel.”

Samtalsledarnas reflektioner

Klassen och läraren pekar på att en del av de matematikböcker de använder har en gammaldags utformning. Det gäller i första hand de böcker som är utvecklade för grundsärskolan. Här behövs det modernare läromedel.

Även i denna klass är det tydligt att eleverna föredrar matteböcker som inte är så tjocka för att kunna se en progression genom att man räknar ut en bok och får välja en ny.

Hur ska en bra bok vara?

Som avslutning bad vi klassen beskriva hur en bra bok ska vara. Här följer några elevröster kring detta:

”Att vara Per Gessle är en bra bok. För han har ju gjort skivor och massa toner. Den är bra för den handlar om något som jag gillar.”

”Om det fanns en bok som den om Per Gessle som kunde handla om bara fordon, och sälja lastbilar, kanske lite vinschar, lite hydraulik, fick man sådana saftiga bilder och text. Bärgare och sådan lastbilar. Det skulle vara kul.”

”Det hade varit bra med någon bra bok om fotboll.”

Samtalsledarnas reflektioner

Elevernas reaktioner när de får beskriva hur en bra bok ska vara visar hur viktigt det är att innehållet tilltalar eleven. Även en tjock bok som boken om Per Gessle blir en bra bok för att innehållet handlar om ett av elevens största intressen.

Läraren lyfte fram att det kanske i första hand saknas lättlästa böcker om typiskt ”grabbiga” intressen såsom om stora maskiner och sport. Här är det också viktigt att böckerna är på rätt nivå och åldersadekvata så att de inte tenderar att bli barnböcker.

Samtalsledarnas slutsatser

Elever i grundsärskolan uppvisar en stor variation då det gäller förmåga, lärstilar och intressen. För att möta varje elev utifrån dess förutsättningar använder man sig i grundsärskolan av en mångfald av läromedel som är utvecklade för grundsärskolan, grundskolan samt annat material som t.ex. dagstidningar.

Läromedlens tillgänglighet kan beskrivas så här:

Läromedel

**Varje läromedel har en viss grad av tillgänglighet.
Tillgängligheten kan variera med avseende på**

- **bild** – bildernas komplexitet, mängden förklarande bilder, estetiska kvaliteter m.m.
- **form** – layout, papperskvalitet, textstorlek m.m.
- **innehåll** – faktamängd, svårighetsgrad m.m.
- **medium** – film, tryckt, internet, app, e-boksformat m.m.
- **språk** – svårighetsgrad, innehållet översatt till teckenspråk m.m.

1102 Version 1, Specialpedagogiska skolmyndigheten

Samhällsorienterande ämnen

För år 7-10 i grundsärskolan finns flera tryckta läromedel utvecklade direkt för målgruppen, i geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap.

Läromedlen finns hos olika förlag men det har visat sig vara svårt för lärare och förlag att hitta varandra. Det gäller att förlagen vid beskrivning av läromedlet informerar om vilka behov läromedlet svarar emot och/eller vilken målgrupp/skolform läromedlet i första hand är utvecklat för. Det är även bra om tänkta sekundära målgrupper för läromedlet finns med i informationen. Det bästa är naturligtvis om läraren också ges möjlighet att se och bläddra i läromedlet. Det kan bland annat ordnas genom att det finns provsidor på webben. En portal där specialpedagogiska läromedel presenteras på ett samlat sätt är något som både producenter och lärare önskar.

Det som saknas inom de samhällsorienterande ämnena är ett basläromedel i varje ämne uppdelat på tre ”stadier”, förskoleklass/år 1 - år 3, år 4 – år 6 och år 7 – år 10. De läromedel som finns idag är i de flesta fall solitärer, många bra sådana, men det fordrar att läraren plockar samman olika läromedel som passar de olika målen i kursplanerna för att på så vis skapa helheten.

I de samhällsorienterande ämnena behövs mycket bredvidläsningslitteratur på varje elevs nivå, speciellt om man som i de här två klasserna, arbetar med forskning. Det finns i dag många alternativ i olika svårighetsgrader för både fakta- och upplevelseläsning. Många läromedel ger också eleverna möjlighet att få lyssna till texten och/eller se texten på skärmen. Ett bra sätt att ta till sig kunskap och få en läsupplevelse inom de samhällsorienterande ämnena utan att begränsas av sin läsförmåga.

En interaktiv skrivtavla kopplat till läromedel och webb för de samhällsorienterande ämnena ger också nya möjligheter för både lärare och elever. Här saknas dock för närvarande läromedel utvecklade direkt för grundskolan.

I Skolinspektionens rapport från Kvalitetsgranskningen 2010 av undervisningen i svenska för grundskolan diskuteras bl.a. elevers möte med faktatexter i läroböcker, på internet, i arbetsböcker och i tidningar. Inspektionen menar att läsandet främst går ut på att hitta svar på frågor. I flera skolor handlar denna läsning därför mer om att öva färdigheten att läsa än att utveckla förmågan att uppleva och utveckla förståelse av olika texters innehåll. I de två klasserna som var med i denna undersökning la lärarna stor vikt vid samtalet i undervisningen och de uppmuntrade eleverna till att ställa frågor. Här är det naturligtvis också viktigt att ge utrymme för kommunikation mellan elever där de får använda sina språkliga förmågor och ta del av andras tankar och pröva egna tankar och på så sätt komma vidare i sitt eget tänkande. Ett arbetssätt för att träna elevers läsförståelse av både fakta- och skönlitterära texter är att läraren undervisar i läsförståelse, ger eleverna redskap för att få en god läsförståelse. Det här arbetssättet kallas strukturerade textsamtal och går ut på att följa en tydlig struktur som underlättar undervisningen i läsförståelse. Eleverna tränas i att tänka på vad de läser och att ställa frågor för att kunna läsa mellan raderna och dra slutsatser.

Matematik

I ämnet matematik har läromedlet en stor betydelse, för stor betydelse anser en del - matematik är så mycket mer än att räkna tal i en räknebok. I Kursplaner från 2002 för grundsärskolan påpekas att utbildningen i ämnet matematik syftar till att utveckla de kunskaper i matematik som behövs för att lösa konkreta vardagsproblem och fatta beslut i vardagslivets många valsituationer. I Skolverkets nya kursplaner i matematik för grundsärskolan finns detta också med som den första meningen gällande det centrala innehållet i undervisningen i matematik för årskurserna 7-10.

I de nya kursplanerna finns inte meningen om att eleven ska uppnå målen *efter sina förutsättningar* och det kommer förmodligen ställa nya krav på val av läromedel. Det är svårt att producera ett sammanhållet läromedel i matematik för grundsärskolan från förskoleklass till år 10 med tanke på att täcka in allas behov. Specialpedagogiska skolmyndigheten önskar ett samarbete med något förlag för att få fram ett basläromedel för grundsärskolan. Grundsärskolans kursplaner utgår från grundskolans vilket gör att man kanske kan utgå från grundskolans läromedel och sedan tillgängliggöra det med avseende på t.ex. bild, form, innehåll, medium och språk. Gruppen elever med lindrig utvecklingsstörning är mycket heterogen och därför måste läromedlet förmodligen bestå av en grundkomponent med flera alternativa komplement.

I grundsärskolan används i dag inom matematik, och det visade också undersökningen, en mängd olika läromedel. En del är utvecklade direkt för grundsärskolan, en del för grundskolan men alla som används är läromedel där eleverna skriver/räknar direkt i boken. Det behövs många olika alternativa lösningar för att skapa läromedel för varje elev och här finns också digitala lösningar, både datorprogram och digitala verktyg som kan användas på en interaktiv skrivtavla eller med en projektor. Verktygen kan hjälpa läraren att visualisera nya begrepp och göra matematiken levande. Läraren kan också arbeta med någon enstaka elev. Läromedel i matematik bör ha olika svårighetsgrader och det kan ofta vara enklare att utveckla i ett digitalt läromedel.

Förutom tryckta och digitala läromedel finns också många bra laborativa läromedel hos olika förlag. Ett förlag som är speciellt inriktat på laborativa läromedel i matematik har poängterat det stora problemet att nå fram med information och demonstration av dessa läromedel till lärarna. Demonstration av laborativa läromedel är viktigt för att förstå vilka möjligheter till matematikkunskaper läromedlen ger. I detta fall kan man tänka sig att filmer om hur det laborativa materialet kan användas finns på förlagens hemsidor.